

Aproximació al parlar de la Sénia

Esther Homedes Bel

Presentació

Aquest treball és una resum /síntesi d'un estudi que he realitzat sobre el parlar de la Sénia. Durant els meus estudis universitaris, he dut a terme una descripció lingüística general del parlar de la Sénia, on he intentat reflectir la parla dels seniençs i senienques. A través d'aquesta publicació, doncs, destacaré alguns dels trets més característics de la nostra parla.

Quant al mètode utilitzat per tal d'analitzar el parlar, he emprat el mètode d'enquesta (dos informants van resoldre un qüestionari lingüístic). Els informants que han possibilitat l'elaboració de la descripció lingüística han estat: Maria Vidal Capseta i Joaquín Homedes Bonet. Vaig elegir aquests dos informants, ja que vaig considerar que podien reflectir fidelment la parla del poble (perquè tots dos són naturals de la Sénia i amb els pares i el cònjuge també del poble). A banda d'ells, altres veïns del poble també m'han ajudat a contrastar resultats i han fornit informació per poder complementar el treball. A tots ells, i en especial a Maria i Joaquín, els dono les gràcies molt sincerament.

Així mateix, la pròpia observació personal (ja que jo també sóc filla del poble de la Sénia) també m'ha facilitat la descripció del parlar. He d'afirmar que sempre he tingut molta curiositat i sensibilitat per la llengua catalana i, sobretot, pel parlar del meu poble. He defensat en tot moment el meu parlar i he defugit, sempre que he pogut, de prejudicis lingüístics. Per aquest motiu, ara que tinc certes nocions sobre dialectologia, és tot un privilegi poder dur a terme una descripció lingüística del parlar de la Sénia. Així doncs, a través d'aquesta aproximació, destacaré alguns trets de la parla dels seniençs i senienques.

Introducció

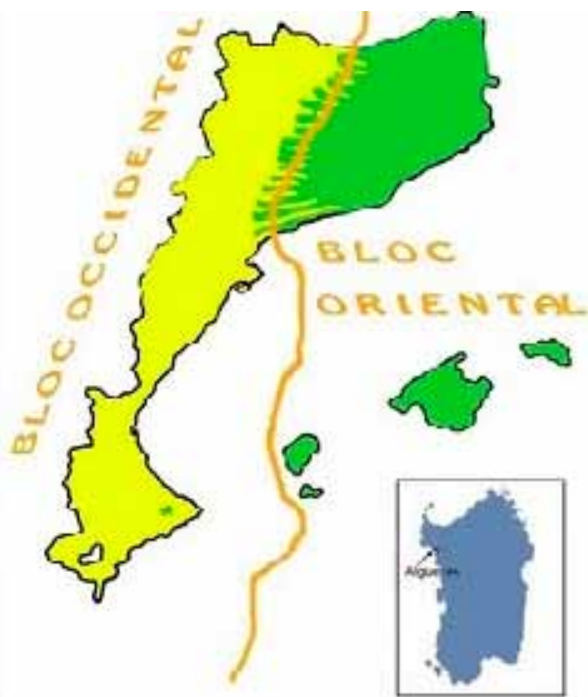
El poble de la Sénia forma part de la comarca del Montsià i és un dels municipis més meridionals de Catalunya. Des del punt de vista administratiu i cultural, ocupa un lloc molt interessant, ja que al Tossal del Rei (punt més alt del terme de la Sénia, amb 1.356 m) és on conflueixen Catalunya, Aragó i el País Valencià. Pel que fa a la banda aragonesa, el terme de la Sénia limita amb la comarca del Matarranya i, quant a la banda catalana, toca amb les poblacions del Mas de Barberans i Ulldecona. Pel que fa al País Valencià, concretament amb les poblacions de Rossell, la Pobla de Benifassà, Sant Rafel del Riu i Canet lo Roig, comparteix el riu Sénia (actual frontera administrativa i, alhora, punt d'unió entre Catalunya i el País Valencià).

És, doncs, en aquest context on hem d'ubicar el parlar de la Sénia. A causa de la posició de cruïlla del terme i de les bones relacions que els veïns del poble mantenen amb els habitants de la resta del principat de Catalunya i el País Valencià, el parlar de la Sénia presenta tant característiques pròpies del nord-occidental com del valencià.

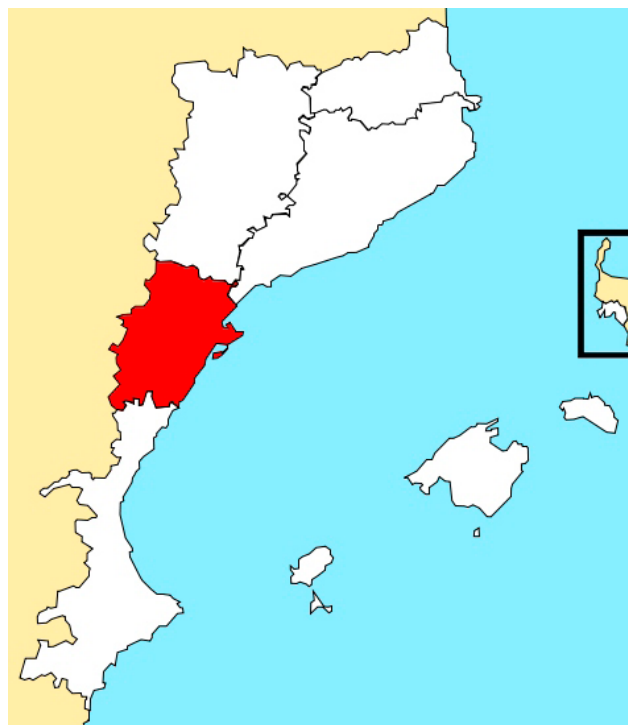
"He dut a terme una descripció lingüística general del parlar de la Sénia, on he intentat reflectir la parla dels seniençs i senienques."

Descripció lingüística

El català de la Sénia està inclòs dins el bloc dels parlars occidentals, concretament dins el dialecte nord-occidental i el subdialecte tortosí. El subdialecte tortosí, que s'estén per la Ribera d'Ebre, la Terra Alta, el Matarranya, el Baix Ebre, el Montsià, els Ports de Morella i el Maestrat constitueix una àrea dialectal de transició entre el dialecte nord-occidental i el dialecte valencià o sud-occidental.

Divisió del català en dos blocs: occidental i oriental. Font: Internet.

Subdialecte tortosí. Font: Internet.

"A causa de la posició de cruïlla del terme [...] el parlar de la Sénia presenta tant característiques pròpies del nord-occidental com del valencià."

Tot seguit, destriarem algunes característiques de la parla de la Sénia.

1. Fonètica

1.1 Vocalisme tònic

Pel que fa a les vocals en posició tònica, el parlar de la Sénia presenta el mateix sistema del vocalisme tònic que el del català central (tot i que es diferencien en la distribució):

i	u
e	o
ɛ	ɔ
a	

No obstant això, cal destacar una sèrie de particularitats:

- Pel que fa a la vocal /a/, el parlar de la Sénia manté la vocal /a/ en alguns casos en què el català oriental l'ha canviada: *j[a]ure*, *tr[a]ure* i *n[à]ixer*. A més a més, també cal recalcar que la vocal /a/ es pot tancar a e oberta [ɛ] en mots com *aigua*, articulat [ɛ] *igua*.
- Pel que fa a la vocal /e/ d'alguns mots com *auvella*, *aurella*, *parell*, *ceba* i *paret*, el parlar de la Sénia articula una e tancada [e], a diferència dels parlars del català oriental que articulen una e oberta [ɛ].
- Una altra particularitat del parlar de la Sénia és l'ús de l'infinitiu *vere*. Els seniençs i senienques simplifiquem l'infinitiu *veure* en *vere*, a diferència d'altres parlars del subdialecte tortosí que usen *vore*¹. Així, podem sentir oracions com aquestes:

Sortíem a vere els llibres | És una altra manera de vere

- Quant a l'auxiliar *haver*, en el temps del pretèrit indefinit (com *jo he cantat*) presenta les següents formes:

Jo [ˈaj] cantat | Nosaltres [ˈam] cantat

Tu [ˈas] cantat | Vosaltres [ˈaw] cantat

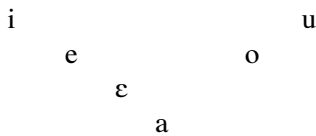
Ell [ˈa] cantat | Ells [ˈaŋ] cantat

- Per últim, cal destacar que en el pretèrit imperfet d'indicatiu de verbs com *caure* i *dir* (segona conjugació), el parlar de la Sénia, i també els altres parlars del subdialecte tortosí i el dialecte valencià, usa les formes *jo d[í]a* i *ell ca[í]a*, a diferència de la resta de parlars que usen *jo d[ɛ]ia*, *jo qu[ɛ]ia*.

¹ No obstant això, l'infinitiu *vore* també s'utilitza a la Sénia, sobretot entre les generacions més joves.

1.2 Vocalisme àton

El sistema del vocalisme àton del parlar de la Sénia està compost per sis fonemes. És, doncs, més ric en el grau d'obertura que el de l'oriental:

Pel que fa a les vocals en posició àtona, cal destacar una sèrie de trets:

- El parlar de la Sénia distingeix les /a/ i les /e/, a diferència dels parlars del bloc oriental que articulen una vocal neutra [ə]. Així podem sentir: *c[a]g[a]rner[ε]*, *h[ε]rbet[ε]* i *v[ε]rgony[ε]*.

Cal destacar l'articulació de la /a/ en posició final com una e oberta [ε], tal com podem veure en els exemples anteriors (*herbet[ε]*).

- La /e/ s'articula [a], principalment en els segments es- i en-: *[as]cala*, *[as]teve*, *[as]carabat* i *[am]viar*.
- La /e/ es pot tancar en [i]: *m[i]njar*, *g[i]neral*, *[i]stiu* i *s[i]xanta*.
- La /o/ es manté [o], com la resta de parlars del bloc occidental (i a diferència dels parlars del bloc oriental que articulen una [u]): *p[o]tet*, *c[o]nill*, *c[o]sins²i ferr[o]*. No obstant això, la /o/ es tanca en [u] en alguns mots com *t[u]maca* o *c[u]mplir*.
- La /o/ en posició inicial diftonga en [aw], com en tarragoní i en tots els parlars del nord-occidental: *aurella*, *auvella*, *auliva* i *aulor*.
- Per últim, pel que fa als diftongs, cal destacar que els diftongs dels grups /kwa/ /gwa/ es mantenen (*aigua*, *Pasqua* i *llengua*), excepte en alguns mots com *coranta* i *conevol*, on el diftong ha monoftongat en [o]. Quant al diftong [iw] del mot *diumenge* ha resultat *domenge*.

1.3 Consonantisme

Pel que fa a les consonants, destacarem alguns trets que identifiquen la parla dels seniençs i senienques:

- La semiconsonant /w/ en posició final s'articula com a /b/ quan va seguida d'un sufix diminutiu *-et*, com ocorre en alguns parlars del Maestrat o del Matarranya: *ovet* [o[β]et] i *pevet* [pe[β]et]. La resta de parlars mantenen la /w/ (*ouet* i *peuet*).

² Fins i tot, a diferència d'altres parlars del dialecte tortosí que tanquen la /o/ en [u] en mots com *cosins* i *conill*, el parlar de la Sénia manté la /o/.

- Desapareix la /s/ en mots com *perea* i *malea*.

- La consonant palatal fricativa sorda /ʃ/ i la sonora /ʒ/ afegeixen una semiconsonant /j/ quan van entre vocals: *co[j]ʃí* i *pu[j]ʒar*.

- Els mots *io* i *ia* s'articulen amb una semiconsonant /j/, a diferència d'altres parlars que articulen una palatal fricativa [ʃ] o palatal africada [tʃ] sonores (*jo*).

- Afegeix una /n/ adventícia (com és característic en els parlars occidentals) en mots com *mangrana* i *llangosta*.

- Igual com en altres parlars del tortosí i el dialecte valencià, usa el mot *afanar*, a diferència de la resta de parlars que presenten el resultat *afanyar*.

- La consonant /l/ pot vocalitzar en [u], tal com podem veure en *auberginya*. Fins i tot, aquesta /l/ pot arribar a desaparèixer en mots com *abercoc*.

- Igual que el valencià, bona part del balear, l'alguerès i la majoria de parlars del nord-occidental, el parlar de la Sénia articula /l/ geminada en mots com *ame[l:]a* i *espa[l:]a*.

- La /r/ en posició final s'articula en alguns monosíl·labs o cultismes com *co[r]*. També s'articula en els infinitius seguits de pronoms febles: *canvia[r]-se-la*, *castiga[r]-los*, *convida[r]-mos* i *truca[r]-me*.

- La consonant /t/ en posició final no s'articula ni en els grups finals –NT, –LT com *mol[t]* ['moʎ] ni en contacte amb vocal en combinacions com *Sant Esteve* [sanas'teβe].

- Afegeix vocals o síl·labes a principi de mot en algunes paraules com *acaminar* i *estisores*.

"Afegeix vocals o síl·labes a principi de mot en algunes paraules com *acaminar* i *estisores*."

- El parlar de la Sénia, com també altres parlars de la Terra Alta, el Montsià i el Maestrat, sonoritza la /p/ final del mot *cap* en algunes seqüències: *cap a aquí* ['kaβa'ki], *cap allà* ['kaβa'la] i *cap a casa* ['kaβa'kaze]

2. Morfologia nominal

Gènere i nombre: El parlar de la Sénia, igual com tot l'occidental (excepte el ribagorçà), l'alguerès, l'eivissenc i el tarragoní, articula la nasal en mots plurals com aquests: *hòmens*, *màrgens*, *jòvens* i *ràvens*.

A més a més, també cal destacar que alguns adjectius que tenen una sola terminació han format un femení, afegint una /a/ a la forma del masculí. Així, podem sentir: *era una època diferenta*.

L'article: S'usa en la forma plena *lo, la, los i les*. Coincideix, per tant, amb les formes de la llengua antiga, i és usat també en la resta de parlars del nord-occidental, alguerès i tarragoní.

persona del singular, presenta el morfema /a/ (i no el morfema /e/ com altres parlars del tortosí): *ell canta* ['kante], *ella minja* ['minʒe]. Pel que fa al verb *ser*, concretament en la segona

masculí singular	femení singular	masculí plural	femení plural
<i>lo / l</i> Ex: <i>lo guixal,</i> <i>fora (e)l patí</i>	<i>la / l</i> Ex: <i>la banda,</i> <i>l'arruixadora</i>	<i>los / ls</i> Ex: <i>los ranyons,</i> <i>i (e)ls xiquets</i>	<i>les</i> Ex: <i>les anous</i>

Demostratiu: Només es conserven dos graus (proximitat i llunyania). Pel que fa als demostratius de proximitat, s'usen sense reforçament (amb el reforçament, seria la forma *aquest*). Aquesta forma sense reforçament (*este*) és un tret propi del tortosí, ribagorçà i valencià.

persona del singular, cal destacar l'ús de la forma *eres*³ (coincideix amb la forma del pretèrit imperfet): *Tu eres de la Sénia*.

Pretèrit imperfet d'indicatiu: El morfema de la primera i tercera persona del singular del pretèrit imperfet d'indicatiu és /a/ (articulat com una e oberta

	masc. sg.	fem. sg.	masc. pl.	fem. pl.
Proximitat	<i>este</i>	<i>esta</i>	<i>estos</i>	<i>estes</i>
Llunyania	<i>aquell</i>	<i>aquella</i>	<i>aquells</i>	<i>aquelles</i>

Pronoms personals: Pel que fa als pronoms personals forts, que fan funció de subjecte, són: *io, tu, ell/ella, natres* (o també podem sentir *natros*), *vatres* (o *vatros*) i *ells/elles*.

"Pel que fa al verb *ser*, concretament en la segona persona del singular, cal destacar l'ús de la forma *eres* (coincideix amb la forma del pretèrit imperfet): *Tu eres de la Sénia*."

Quant als pronoms personals febles, que fan funció d'objecte, presenten les formes plenes, com en català antic: *me, te, se, mos, vos, lo*, entre d'altres.

Possessius: Pel que fa als possessius tòncics, cal destacar l'ús de les formes femenines amb la semiconsonant velar /w/: *meua, meues*. Aquestes variants amb /w/ s'usen en tot el bloc occidental i també en el rossellonès i en part del balear.

Quant als possessius àtons, que s'usen només en noms de parentiu, presenten les formes *mon, ton, son* (articulades tant en /o/ com en /u/ [mon], [mun]) i *ma, ta, sa* (tant per a singular com per a plural): *mon pare* i *ma mare*. Pel que fa a les formes masculines del plural, es creen damunt de les del singular per analogia: *mons, tons, sons*.

3. Morfologia verbal

Infinitiu: S'usen els infinitius *cabre, valdre, tindre* i *vindre*, enlloc de *cabere, valer, tenir* i *venir*.

Present d'indicatiu: La primera persona del singular del present d'indicatiu presenta com a morfema la vocal /o/ (*jo canto, jo minjo*), a diferència dels parlars valencians que usen *jo cante*. Pel que fa a la tercera

[ɛ]): *jo plorava* [plo'raβɛ], *ell plorava* [plo'raβɛ].

Present de Subjuntiu: El morfema històricament propi del present de subjuntiu del senienç és /o/: *canto, cantos, cànton*. Aquest morfema es dona en un ampli territori que va des d'Andorra fins a Alcalà de Xivert, però de manera discontinua. A diferència d'altres parlars on només s'usa en els verbs de la primera conjugació, a la Sénia s'usa en totes les conjugacions. Dins la comarca del Montsià, aquest tret és exclusiu de la Sénia: *no te'n rigos, no ho faços/faigos, això no ho digos més, potser que ell haigo agafat alguna de les paraules, que vaigo bé, vull que vàigon a comprar...* Aquest tret, però, està en regressió. Els parlants de la Sénia reconeixen que poden usar indistintament el morfema /o/, el morfema /e/ i el morfema /a/ (*No vull que la xiqueta vaigo / vaigue / vaiga a la mar*)⁴.

Convé destacar també que hi ha vacil·lació amb les desinències de les persones 4a i 5a, ja que podem trobar –em, –eu o –éssem, –ésseu (desinències pròpies del pretèrit imperfet de subjuntiu): *La mestra vol que anem / anessem a escola*. L'ús d'aquestes desinències –éssem,

³ Aquesta forma, però, està en regressió. Molts parlants, sobretot entre la generació més jove, usen la forma *ets*.

⁴ Com que el morfema /o/, dins la comarca del Montsià, és exclusiu de la Sénia, molts parlants l'han substituït pel morfema /e/ o /a/ per por a la burla o per influència dels altres parlars del voltant.

–ésseu en el present de subjuntiu és un tret propi del tortosí.

Pretèrit imperfet de subjuntiu:

Les formes del pretèrit imperfet de subjuntiu que s'usen a la Sénia presenten la terminació /-es/ (ell *volia que jo cantés*, ell *volia que tu valguesses*), a diferència del valencià que presenta les formes *cantara*, *cantares*... Pel que fa a la 1a i 3a persona del pretèrit imperfet de subjuntiu, es poden usar les formes *cantessa*, *diguessa*, *dormiguessa* (amb morfema /a/) o *cantés*, *digués*, *dormigués* (morfema zero): *Si ella cantessa / cantés a la boda, los nòvies se sorprendrien*.

Verbs incoatius: Pel que fa als verbs incoatius, el parlar de la Sénia ha adoptat unes formes que prenen l'increment –ISC–, que és el propi del català occidental. Aquest increment només apareix en alguns verbs de la tercera conjugació com *patir* i *complir*: *jo patixo*, *ella patix* i *ells complixen*.

4. Lèxic

En aquest apartat, es recullen alguns termes usats pels parlants del poble de la Sénia. En primer lloc, apareixen aquells mots que són propis de tot el bloc del català occidental; en segon lloc, apareixen els mots que són compartits només amb el dialecte nord-occidental; en tercer lloc, els mots que són compartits només amb el dialecte valencià i, per últim, es recullen alguns mots que, dins del subdialecte tortosí, o són exclusius del senienc o només el comparteix en algun poble però no de forma general:

- Paraules compartides amb tot el bloc occidental: *abadejo*, *arena*, *cullereta*, *doble*, *espill*, *fadrí*, *granera*, *menut*, *palometa*, *redó*, *romer*, *timó* i *xiquet*.
- Paraules compartides amb el català nord-occidental: *cullereta*, *maçana* i *moixó*.
- Paraules compartides amb el valencià: *bajoca*, *dolent*, *escurar*, *faena*, *farfatxo*, *juí*, *pataca*, *rabosa*, *rebera*, *roïn*, *tort*, *visc* i *xalar*.
- Paraules exclusives del senienc o compartides només en algun parlar del subdialecte tortosí: *estrompessar* (BUJ, Àngela [2001:63]), només es diu a la Sénia), *dir coses* (la resta de parlars del tortosí diuen *maldar* o *clamar*), *guixal* (la forma majoritària és *quixal*), *jodrigola* (enlloc de *vidriola*, que és el mot que s'usa en la majoria de pobles del Montsià), *llimpiar* (en lloc de *torcar*) i *manjoia* (mot que s'usa únicament a la Sénia com a sinònim de *mona de Pasqua*).

5. Conclusions

Així doncs, tal com hem pogut veure al llarg del treball, el parlar de la Sénia està inclòs dins el bloc occidental, concretament dins el dialecte nord-occidental i el subdialecte tortosí. El territori que abasta el subdialecte

"Aquesta descripció lingüística del parlar del poble de la Sénia (situat en una posició de cruïlla) corrobora una vegada més el continuum lingüístic que formen tots els parlars dels Països Catalans."

tortosí forma una zona de transició entre el dialecte nord-occidental i el sud-occidental o valencià. D'aquesta manera, tot i que els parlars inclosos dins el subdialecte tortosí presenten una homogeneïtat lingüística que els defineix com a tal, el fet que siga una zona de transició provoca que cada parlar presente uns trets més acostats al nord-occidental i uns altres més acostats al valencià.

A través d'aquest treball, doncs, hem pogut constatar la pertinença del parlar de la Sénia a aquest grup de parlars de transició i hem pogut identificar els trets que l'acosten més, per una banda, al dialecte nord-occidental i, per altra banda, al valencià. Així mateix, hem pogut descobrir els trets més distintius de la parla dels seniencs i senienques. Per últim, a mode de reflexió, és important recalcar que aquesta descripció lingüística del parlar del poble de la Sénia (situat en una posició de cruïlla) corrobora una vegada més el continuum lingüístic que formen tots els parlars dels Països Catalans.

Bibliografia

- ALMUNI, Victòria; BALLESTER, Marutxi (coord.) (2007). *La Sénia: història i territori*. Benicarló: Onada Edicions (Biblioteca Cruïlla, 3).
- ALMUNI, Victòria; BALLESTER, Marutxi; ANDREU, Manolo (coord.) (2009). *La Sénia: societat i economia*. Benicarló: Onada Edicions (Biblioteca Cruïlla, 4).
- BUJ, Àngela (2001). *Lèxic del Montsià. Estudi geolingüístic I*. Amposta: Consell Comarcal del Montsià.
- BUJ, Àngela (2004). "A la Sénia parlen en la –o", dins de *Lo Senienc. Memòria, natura i llengua*, núm.1, pàg. 88-91.
- CUBELLS, Olga (2001). *El parlar de la Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre)*. La Palma d'Ebre: Associació Cultural l'Espona.
- CUBELLS, Olga (2009). *Els parlars de la Ribera d'Ebre*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- VENY, Joan (2002). *Els parlars catalans: síntesi de dialectologia*. Palma de Mallorca: Moll.
- NAVARRO, Pere (1993). *El parlar de la Fatarella (Terra Alta). Estudi fonètic, morfosintàctic i lèxic*. Gandesa: Centre d'Estudis de la Terra Alta.

Bibliografia en suport electrònic:

- <http://dlc.iec.cat/>
<http://dcvb.iecat.net/>